NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

INGLIZ VA O‘ZBEK BADIIY MATNLARIDA ONOMASTIK BIRLIKLARNING PRESUPPOZITIV MAZMUN HOSIL QILISH XUSUSIYATLARI

Baxtiyorova Maftuna Baxtiyorovna
Xorijiy tillar kafedrasi dotsenti, PhD
Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti
E-mail: maftunabakhtiyorovna.phd@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada ingliz va o‘zbek badiiy matnlarida qo‘llanadigan onomastik birliklarning presuppozitiv mazmun hosil qilish xususiyatlari qiyosiy-pragmatik jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqotda atoqli otning badiiy diskursdagi vazifasi shaxs, makon yoki boshqa referentni identifikatsiyalash bilan chegaralanmasligi, uning talqini tarixiy-madaniy bilim, ijtimoiy tajriba, kommunikativ vaziyat va matnning oldingi qismlarida shakllangan axborot bilan uzviy bog‘liq ekanligi asoslanadi. Ingliz adabiyotidan Jane Austinning Pride and Prejudice, Charles Dickensning Great Expectations, o‘zbek adabiyotidan Abdulla Qodiriyning O‘tkan kunlar hamda Cho‘lponning Kecha va kunduz asarlaridagi antroponimik va toponimik birliklar tadqiqot materiali sifatida olindi. Kontekstual, pragmatik, lingvokognitiv va qiyosiy tahlil natijasida onomastik birliklarning tarixiy-madaniy, ijtimoiy-status, etnomadaniy, assotsiativ-baholovchi hamda diskurs-oldingi axborot bilan bog‘liq presuppozitiv xususiyatlari aniqlandi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, badiiy onimning presuppozitiv mazmuni uning lug‘aviy yoki etimologik ma’nosidan bevosita kelib chiqmaydi; mazkur mazmun nom, kontekst va o‘quvchining relevant bilimlari o‘rtasidagi munosabatda yuzaga keladi. Ingliz va o‘zbek badiiy matnlarida bu hodisaning umumiy pragmatik asoslari mavjud bo‘lsa-da, uni yuzaga chiqaruvchi tarixiy-madaniy va ijtimoiy omillar muayyan farqlarga ega.*

Kalit so‘zlar: *onomastika, atoqli ot, presuppozitsiya, badiiy diskurs, antroponim, toponim, pragmatika, fon bilim, madaniy kontekst, interpretatsiya.*

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕСУППОЗИТИВНОГО СОДЕРЖАНИЯ ОНОМАСТИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ

Аннотация: *В статье в сравнительно-прагматическом аспекте рассматриваются особенности формирования пресуппозитивного содержания ономастических единиц в английских и узбекских художественных текстах. Обосновывается, что функция имени собственного в художественном дискурсе не ограничивается идентификацией лица, места или иного референта: его интерпретация тесно связана с историко-культурными знаниями, социальным опытом, коммуникативной ситуацией и информацией, сформированной в предшествующих частях текста. Материалом исследования послужили антропонимы и топонимы из романов «Гордость и предубеждение» Джейн Остин, «Большие надежды» Чарльза Диккенса, «Минувшие дни» Абдуллы Кадыри и «Ночь и день» Чулпана. В результате контекстуального, прагматического, лингвокогнитивного и сравнительного анализа выявлены историко-культурные, социально-статусные, этнокультурные, ассоциативно-оценочные, а также связанные с предшествующим дискурсом пресуппозитивные свойства онимов. Исследование показывает, что пресуппозитивное содержание художественного онима не выводится непосредственно из его лексического или этимологического значения; оно возникает в отношении между именем, контекстом и релевантными знаниями читателя. Несмотря на общность прагматических оснований этого явления в английских и узбекских художественных текстах, историко-культурные и социальные факторы, обусловливающие его, имеют определённые различия.*

Ключевые слова: *ономастика, имя собственное, пресуппозиция, художественный дискурс, антропоним, топоним, прагматика, фоновые знания, культурный контекст, интерпретация.*

PRESUPPOSITION-FORMING FEATURES OF ONOMASTIC UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LITERARY TEXTS

Abstract: *The article examines the presuppositional potential of onomastic units in English and Uzbek literary texts from a comparative pragmatic perspective. It argues that the function of a proper name in literary discourse is not limited to the identification of a person, place or other referent. Its interpretation is closely connected with historical and cultural knowledge, social experience, communicative context and information introduced in the preceding discourse. The study is based on anthroponyms and toponyms*

selected from Jane Austen's Pride and Prejudice, Charles Dickens's Great Expectations, Abdulla Qodiriy's O'tkan kunlar and Cho'lpon's Kecha va kunduz. Contextual, pragmatic, cognitive and comparative methods reveal several presuppositional dimensions of literary names, including historical-cultural, social-status, ethnocultural, associative-evaluative and discourse-based meanings. The findings demonstrate that the presuppositional content of a literary proper name cannot be derived solely from its lexical or etymological meaning; rather, it emerges through the interaction between the name, its textual context and the reader's relevant background knowledge. Although English and Uzbek literary texts share common pragmatic mechanisms, the cultural and social sources of presuppositional meaning display significant differences.

Keywords: *onomastics, proper name, presupposition, literary discourse, anthroponym, toponym, pragmatics, background knowledge, cultural context, interpretation.*

Kirish: Badiiy matndagi atoqli otlar tilning boshqa nominativ birliklariga nisbatan alohida funksional imkoniyatga ega. Ular, avvalo, personaj, makon yoki boshqa individual obyektni identifikatsiyalaydi. Biroq badiiy diskurs sharoitida nomning vazifasi shu bilan tugamaydi. Atoqli ot muayyan tarixiy davrni, ijtimoiy munosabatni, milliy-madaniy muhitni yoki matnning oldingi qismlarida berilgan axborotni o'quvchi ongida qayta faollashtirish imkoniyatiga ham ega.

Shu sababli badiiy onomastik birliklarni faqat ularning kelib chiqishi, yasalishi yoki nominativ funksiyasi doirasida o'rganish ularning matndagi real semantik-pragmatik salohiyatini to'liq ochib bermaydi. Atoqli otning badiiy qiymati ko'pincha uning qaysi kontekstda qo'llanishi, qanday referentga tegishli bo'lishi, personajlar va muallif nutqida qanday munosabat bilan berilishi hamda o'quvchidan qanday bilim talab etishi orqali belgilanadi.

Badiiy onomastika tadqiqotlarida nomning referensial, xarakterologik, ijtimoiy, ekspressiv va poetik funksiyalari turli nuqtayi nazardan o'rganilgan. Ž. Dvořáková badiiy nomni faqat personajni ajratib ko'rsatuvchi vosita sifatida emas, balki matnning boshqa komponentlari bilan o'zaro bog'liq holda ishlaydigan funksional birlik sifatida talqin qiladi. Bunday yondashuv nomning mazmunini personaj, muallif, o'quvchi va madaniy kontekst o'rtasidagi munosabat doirasida ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Atoqli ot semantikasi bo'yicha tadqiqotlarda referensiya markaziy masalalardan biri bo'lib qolsa-da, real kommunikatsiyada nomning anglanishi faqat referentning aniqlanishiga bog'liq emas. D. J. Allerton proper name ma'nosining individual referent bilan aloqasi bilan bir qatorda, so'zlovchining mazkur referentga oid bilim va assotsiatsiyalarini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik zarurligini ko'rsatadi. Mazkur mulohaza badiiy diskurs uchun yanada dolzarb, chunki badiiy personaj yoki joy nomiga doir bilimlar matn rivojlangan sari kengayib boradi.

Ushbu masalani presuppozitsiya nuqtayi nazaridan o'rganish atoqli otning matnda bevosita ifodalanmagan axborotni qanday aktual holga keltirishini tushuntirish imkonini beradi. Pragmatik nazariyada presuppozitsiya muloqotning muvaffaqiyatli kechishi uchun oldindan mavjud yoki kommunikantlar tomonidan ma'lum deb qabul qilinadigan axborot bilan bog'lanadi. R. Stalnaker presuppozitsiyani kommunikativ kontekst va umumiy bilim bilan uzviy munosabatda tushuntiradi. Badiiy matnda esa mazkur holat o'ziga xos ko'rinishga ega: muallif va o'quvchi yuzma-yuz kommunikatsiyada qatnashmaydi, ammo matn o'quvchining qaysi bilimlarni ishga solishini nazarda tutgan holda tashkil qilinadi.

Masalan, Samarqand toponimi muayyan geografik obyektga ishora qilishi bilan birga tarixiy yoki badiiy kontekstga qarab qadimiylik, davlatlilik, ilmiy-madaniy meros kabi tushunchalarni ham aktual holga keltirishi mumkin. Biroq bunday mazmunni nomning o'ziga doimiy ravishda biriktirilgan lug'aviy ma'no deb tushunish noto'g'ri. U muayyan kontekst bilan o'quvchining tarixiy-madaniy bilimlari o'rtasidagi munosabatda yuzaga chiqadi.

Antroponimlarda ham shu holat kuzatiladi. Abdulla Qodiriyning O'tkan kunlar romanida Otabek dastlab konkret personajni identifikatsiyalovchi ism bo'lsa, asar davomida u haqidagi ijtimoiy, oilaviy va shaxsiy ma'lumotlar o'quvchining diskursiv bilimiga kirib boradi. Keyingi voqealarda "Otabek" nomining qo'llanishi ushbu personaj bilan bog'liq avvalgi axborotni har safar qaytadan bayon etishni talab qilmaydi.

Xuddi shunday, Jane Austinning Pride and Prejudice romanidagi Mr Darcy nominatsiyasi personajni individuallashtirish bilan birga ijtimoiy maqom, kommunikativ masofa va muayyan tarixiy jamiyatdagi etiketik munosabatlarni tushunishga ehtiyoj tug'diradi. Personaj haqidagi dastlabki baho syujet davomida o'zgarishi esa ism bilan bog'langan matniy bilimning ham dinamik xususiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Shu jihatdan ingliz va o'zbek badiiy matnlarini qiyosiy o'rganish muhim. Har ikki adabiy an'anada nomning identifikatsion vazifasi universal bo'lsa-da, nom orqali faollashadigan ijtimoiy va madaniy bilimning mazmuni bir xil emas.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek badiiy matnlarida onomastik birliklarning presuppozitiv mazmun hosil qilish xususiyatlarini aniqlash, mazkur hodisaning asosiy ko'rinishlarini tavsiflash hamda ikki til materialida kuzatiladigan umumiy va o'ziga xos jihatlarni qiyosiy yoritishdan iborat.

Tadqiqot materiallari va metodlari: Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek klassik nasrida qo'llangan antroponimik hamda toponimik birliklar tanlandi. Ingliz adabiyotidan Jane Austinning Pride and Prejudice va Charles

Dickensning Great Expectations, o‘zbek adabiyotidan Abdulla Qodiriyning O‘tkan kunlar hamda Cho‘lponning Kecha va kunduz asarlaridagi nomlash birliklari tahlil qilindi.

Mazkur asarlarni tanlash ularning ijtimoiy munosabatlar, personajlararo aloqa va tarixiy-madaniy muhitni ifodalashda onomastik vositalardan faol foydalanishi bilan izohlanadi. Tadqiqotda alohida ism emas, balki ismning badiiy kontekst bilan munosabati tahlil markaziga qo‘yildi.

Kontekstual tahlil nomning konkret epizod yoki narrativ vaziyatdagi semantik-pragmatik qiymatini aniqlash uchun qo‘llandi. Chunki ayni bir onomastik birlik turli matniy vaziyatlarda turlicha mazmunni aktual holga keltirishi mumkin.

Pragmatik tahlil orqali onim qo‘llangan vaziyatda matnda ochiq ifodalanmagan, lekin uning to‘liq anglanishi uchun zarur bo‘lgan bilimlar aniqlandi. Bunda presuppozitsiya subyektiv assotsiatsiyadan farqlandi. O‘quvchining shaxsiy tasavvuri emas, balki kontekst, tarixiy-madaniy muhit yoki oldingi diskurs bilan asoslangan bilimlargina tahlil uchun relevant deb qabul qilindi.

Lingvokognitiv yondashuv atoqli otning o‘quvchi ongida mavjud bo‘lgan tarixiy, ijtimoiy va madaniy bilimlar bilan bog‘lanishini tushuntirish uchun xizmat qildi. Qiyosiy metod esa ingliz va o‘zbek materiallarida mazkur hodisaning umumiy xususiyatlari hamda uning milliy-madaniy shakllarini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda miqdoriy ko‘rsatkichlardan ko‘ra sifat tahliliga ustuvor ahamiyat berildi. Chunki maqolaning asosiy vazifasi onomastik birliklarning statistik chastotasini aniqlash emas, balki ularning presuppozitiv imkoniyatini semantik-pragmatik nuqtayi nazardan tavsiflashdir.

Natijalar: Tahlil shuni ko‘rsatdiki, badiiy onomastik birliklarning presuppozitiv mazmuni bir xil bilim manbasiga tayanmaydi. Ayrim nomlar tarixiy-madaniy bilimni, ayrimlari ijtimoiy maqom va kommunikativ munosabatni, boshqalari esa aynan asarning oldingi qismlarida shakllangan axborotni o‘quvchi ongida aktual holga keltiradi.

Toponim va tarixiy antroponimlarning badiiy matndagi talqini ko‘pincha kollektiv xotira bilan bog‘liq. Bunda nom muayyan shaxs yoki makonni ko‘rsatadi, biroq uning badiiy mazmuni referensiya bilan tugamaydi.

O‘zbek badiiy diskursida Samarqand, Buxoro, Toshkent kabi nomlar kontekstga qarab tarixiy davr, madaniy markaz, ijtimoiy muhit yoki milliy xotira bilan bog‘lanishi mumkin. Ushbu ma’lumotlarning barchasi nomning lug‘aviy semantikasiga kirmaydi. Ularning qaysi biri aktual bo‘lishi matn tomonidan belgilanadi.

Masalan, tarixiy voqealar fonida qo‘llangan “Samarqand” toponimi bilan zamonaviy shahar hayotini tasvirlovchi asarda qo‘llangan ayni nomning pragmatik qiymati bir xil bo‘lmaydi. Demak, tarixiy-madaniy presuppozitsiyani nomning o‘zgarmas semantik xususiyati deb emas, kontekst orqali faollashadigan madaniy bilim sifatida tushunish zarur.

Ingliz adabiyotida London toponimi ham shunday ko‘p qatlamli imkoniyatga ega. Dickens ijodida London faqat voqea kechadigan geografik makon emas; u ko‘plab holatlarda jamiyatning ijtimoiy tabaqalanishi, shahar hayotining murakkabligi va personajlar taqdirini belgilovchi muhit bilan bog‘liq. Biroq konkret ma’no har bir asarning kontekstida aniqlanadi.

Antroponimning presuppozitiv qiymati ko‘pincha uning atrofidagi titul, unvon yoki murojaat shakllari orqali kuchayadi. Ingliz va o‘zbek materialining qiyosiy tahlili ushbu hodisaning har ikki tilda mavjudligini, biroq lisoniy ko‘rinishlari tarixiy-madaniy jihatdan farqlanishini ko‘rsatadi.Jane Austinning Pride and Prejudice romanidagi Mr Darcy, Miss Bennet, Lady Catherine kabi birliklar personajlarning nomini ifodalash bilangina cheklanmaydi. Titullarning tanlanishi jamiyatdagi status, rasmiylik darajasi va kommunikativ masofani anglashga yordam beradi. Ayniqsa “Lady Catherine” nominatsiyasini to‘liq talqin qilish uchun mazkur tarixiy davrdagi ijtimoiy tabaqalanish va etiketik tizim haqidagi bilim muhim.

O‘zbek badiiy matnida esa Yusufbek hoji kabi nominatsiyaning pragmatik qiymati “hoji” komponentisiz to‘liq ochilmaydi. Mazkur birlik personajning diniy-amaliy tajribasini ifodalash bilan birga konkret tarixiy-iijtimoiy muhitda unga berilgan hurmat va jamoa ichidagi maqomini ham anglatishi mumkin.

Shuningdek, aka, opa, domla, bek, hoji kabi birliklarning ism bilan birga qo‘llanishi shaxslararo munosabatni tavsiflashga xizmat qiladi. Biroq mazkur komponentlarning ma’nosini barcha o‘zbek badiiy matnlariga bir xil tatbiq qilish mumkin emas. Ularning pragmatik vazifasi davr, personajlar o‘rtasidagi munosabat va konkret nutqiy vaziyat bilan belgilanadi.

Shuning uchun ikki tilni qiyoslashda “ingliz tilida titul, o‘zbek tilida qarindoshlik shakllari asosiy” kabi qat’iy qarama-qarshilikdan qochish kerak. Ilmiy jihatdan muhim farq ayrim nominativ vositalarning muayyan tarixiy va madaniy diskursda qay darajada funksional yuk olishi bilan bog‘liq.

Ismning fonetik va morfologik shakli ham o‘quvchi uchun muayyan madaniy signal bo‘lishi mumkin. Otabek, Kumush, Zaynab, Miryoqub kabi antroponimlar o‘zbek onomastik tizimiga mansubligi bilan personaj haqida dastlabki etnomadaniy tasavvur hosil qiladi.

Ammo ism asosida personajning xarakteri yoki qadriyatlarini oldindan belgilash ilmiy jihatdan asosli emas. Onomastik shakl madaniy mansublik haqida ma’lum taxmin tug‘dirishi mumkin, lekin personajning individual xususiyatlari faqat badiiy kontekst orqali ochiladi.

Shu sababli etnomadaniy presuppozitsiyani qat'iy semantik belgi sifatida emas, o'quvchining mavjud onomastik tajribasiga tayangan interpretativ asos sifatida tushunish to'g'riroq bo'ladi.

Ingliz badiiy matnlarida ham ism va familiya kombinatsiyalari personajning ijtimoiy yoki etnomadaniy kelib chiqishiga doir ma'lum kutishlarni shakllantirishi mumkin. Biroq bunday xulosalar konkret matn bilan tasdiqlanmaguncha faqat dastlabki interpretativ ehtimol sifatida qaralishi lozim.

Badiiy personaj nomining baholovchi xususiyati ko'pincha nomning lug'aviy yoki etimologik ma'nosidan emas, syujet davomida personaj haqida beriladigan axborotdan kelib chiqadi.

Charles Dickensning Great Expectations romanidagi Miss Havisham nomi asarning boshida konkret personajni individuallashtiradi. Syujet rivojlangan sari uning hayoti, ruhiy holati, Satis House muhiti va Estella bilan munosabatlari haqidagi ma'lumotlar o'quvchining mazkur personaj haqidagi bilimini boyitadi. Keyingi epizodlarda ism qo'llanganda ushbu oldingi diskurs yana tushuntirib berilmaydi.

O'tkan kunlar romanidagi Kumush nomining talqini ham faqat "kumush" leksemasining lug'aviy ma'nosiga keltirib chiqarilishi mumkin emas. Qahramonning badiiy qiyofasi, uning Otabek bilan munosabati, boshqa personajlar bilan ziddiyatlari hamda syujetdagi taqdiri nomning o'quvchi ongidagi badiiy qiymatini shakllantiradi.

Bu holatda muhim jihat shundaki, badiiy nomning baholovchi mazmuni alohida ismning "tayyor" xususiyati sifatida emas, personaj haqidagi matniy bilimning davomiy ravishda shakllanishi natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

Badiiy matn rivoji davomida o'quvchi personajlar, voqealar va munosabatlar haqidagi ma'lumotni bosqichma-bosqich o'zlashtiradi. Keyingi epizodlarda ushbu ma'lumotning bir qismi qayta bayon qilinmaydi, chunki matn o'quvchining oldingi diskursni xotirada saqlaganini nazarda tutadi.

Masalan, roman boshida Otabek haqidagi ma'lumotlar asta-sekin ochib boriladi. Keyingi boblarda uning ismi qayta ishlatilganda o'quvchi personajni avval shakllangan diskurs modeli asosida taniydi. Shu bois atoqli ot matnning oldingi qismlari bilan keyingi qismlari o'rtasidagi referensial izchillikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Diskurs tadqiqotlarida atoqli otlar referentning kognitiv faolligini ta'minlovchi vosita sifatida ham ko'rilgan. A. J. Sanford, K. Moar va S. C. Garrodning tadqiqotlari shaxsning atoqli ot orqali nomlanishi uning diskursdagi referensial kirishimliligiga ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatgan. Bu holat badiiy matnda personaj nomining takroriy qo'llanishi oldingi axborot bilan bog'lanishni osonlashtirishini tushuntirish uchun muhim nazariy asos beradi.

Bunday vaziyatni "matn yangi presuppozitsiya yaratadi" tarzida talqin qilishdan ko'ra, oldingi diskurs natijasida shakllangan bilimning keyingi talqin uchun mavjud bo'lishi sifatida izohlash aniqroqdir. Dinamik semantika nuqtayi nazaridan ham kontekst yangi axborot bilan boyib boradi va keyingi ifodalarning talqini ana shu yangilangan kontekstga tayanadi.

Muhokama: Olingan natijalar badiiy onomastik birlikning semantik-pragmatik tabiatini faqat referensiya doirasida izohlash yetarli emasligini ko'rsatadi. Atoqli ot, shubhasiz, muayyan referentni identifikatsiyalashning asosiy vositalaridan biridir. Biroq badiiy matnda uning to'liq talqini o'quvchining kontekstual va madaniy bilimlari bilan bog'liq.

Presuppozitiv tahlilda eng muhim masala — nom bilan bog'liq har qanday assotsiatsiyani ilmiy dalil sifatida qabul qilmaslikdir. O'quvchi bir nomni turli shaxsiy tajribalar bilan bog'lashi mumkin. Bunday individual assotsiatsiyalar matn tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa, ular onomastik presuppozitsiyani belgilash uchun yetarli asos bo'la olmaydi.

Shu sababli badiiy nomning presuppozitiv xususiyatini aniqlashda uchta manba alohida ahamiyat kasb etadi: matnning konkret konteksti, tarixiy-madaniy jihatdan barqaror bilim va asarning oldingi qismlarida berilgan axborot. Ushbu manbalardan biri bilan tasdiqlanmagan talqin ilmiy xulosadan ko'ra erkin interpretatsiyaga yaqinlashadi.

Badiiy diskursning yana bir o'ziga xos tomoni shundaki, personajlarning bilim holati bilan o'quvchining bilim holati doimo bir xil bo'lmaydi. Bir personaj boshqa shaxsni ism bilan tilga olganda suhbatdosh mazkur referentni yaxshi bilishi mumkin, o'quvchi esa u haqida hali hech qanday ma'lumotga ega bo'lmasligi ehtimol.

Bunday holatda muallif o'quvchiga barcha axborotni darhol bermaydi. Referentning kimligi va uning syujetdagi o'rni keyingi kontekst orqali bosqichma-bosqich aniqlashtiriladi. Presuppozitsiya nazariyasidagi accommodation tushunchasi ana shunday vaziyatlarni tushuntirishda muhim: adresatda dastlab mavjud bo'lmagan ayrim axborot keyingi kommunikativ kontekst asosida qabul qilinadi va mavjud bilim tizimiga qo'shiladi.

Bu kuzatish badiiy matnda onomastik birlikning talqini faqat personajlararo kommunikatsiya bilan chegaralanmasligini ko'rsatadi. Nom bir vaqtning o'zida syujet ichidagi shaxslar munosabatida ham, muallifning o'quvchiga axborot berish strategiyasida ham ishtirok etadi.

Ingliz va o'zbek materialining qiyosiy tahlili esa onomastik presuppozitsiyaning umumiy tamoyillari ikki adabiy tizimda o'xshash ekanini ko'rsatadi. Har ikki holatda nom referentni aniqlash, avvalgi diskurs bilan bog'lanish va madaniy bilimni faollashtirish imkoniyatiga ega.

Asosiy farq mazkur bilimning tarixiy va ijtimoiy tarkibida namoyon bo'ladi. Jane Austen asarlaridagi titul va familiya tizimini uning davridagi ingliz ijtimoiy munosabatlaridan ajratib tushunib bo'lmaganidek, Qodiriy romanidagi

“hoji”, “bek” kabi nominativ komponentlarning qiymatini ham o‘zbek jamiyatining tasvirlangan tarixiy sharoitidan tashqarida to‘liq anglash mumkin emas.

Demak, qiyosiy onomastik tadqiqotda shakliy o‘xshashlik yoki farqning o‘zi yetarli emas. Har bir nominativ vositaning badiiy matnda qanday ijtimoiy, tarixiy va pragmatik bilim bilan munosabatga kirishishi aniqlanishi kerak.

Shuningdek, olib borilgan tahlil presuppozitiv mazmunni nomning etimologiyasi bilan aralashtirmaslik zarurligini ko‘rsatadi. Ismning etimologik ma’nosi badiiy talqinga ta’sir ko‘rsatishi mumkin, lekin u personajning diskursdagi umumiy mazmunini avtomatik ravishda belgilamaydi. Badiiy nomning pragmatik qiymati etimologiya, kontekst, narrativ rivojlanish va madaniy bilimning o‘zaro munosabati asosida shakllanadi.

Xulosa: Ingliz va o‘zbek badiiy matnlari asosida olib borilgan tadqiqot atoqli otning presuppozitiv imkoniyati uning referensial funksiyasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lsa-da, unga teng emasligini ko‘rsatdi. Badiiy nom personaj yoki makonni identifikatsiyalash bilan bir qatorda matn talqini uchun zarur bo‘lgan tarixiy, madaniy, ijtimoiy va oldingi diskursga oid bilimlarni faollashtirishi mumkin.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, onomastik presuppozitiv mazmunni uch asosiy omil belgilaydi: nomning qo‘llanish konteksti, o‘quvchining relevant tarixiy-madaniy bilimi va matnning avvalgi qismlarida shakllangan diskursiv axborot. Mazkur omillar o‘zaro bog‘langan holda onimning konkret badiiy vaziyatdagi pragmatik qiymatini yuzaga chiqaradi.

Tahlil jarayonida tarixiy-madaniy, ijtimoiy-status, etnomadaniy, baholovchi va diskurs-oldingi bilim bilan bog‘liq presuppozitiv xususiyatlar kuzatildi. Ushbu ko‘rinishlar bir-biridan mutlaq ajralgan hodisalar emas. Konkret onomastik birlik bir vaqtning o‘zida bir necha turdagi bilimni aktual holga keltirishi mumkin. Shu sababli ularni qat’iy tasnifdan ko‘ra tahliliy jihatdan farqlanuvchi presuppozitiv manbalar sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Ingliz va o‘zbek badiiy matnlarini qiyoslash presuppozitiv mexanizmning umumiyligini, ammo uni shakllantiruvchi madaniy vositalarning o‘ziga xosligini ko‘rsatdi. Ingliz tarixiy-ijtimoiy romanlarida titul, familiya va rasmiy murojaatlarning pragmatik salmog‘i yuqori bo‘lishi mumkin. O‘zbek badiiy matnida esa diniy-ijtimoiy unvon, hurmat va qarindoshlik bilan bog‘liq nominativ vositalar ayrim tarixiy kontekstlarda alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq bu farqlar mutlaq til xususiyati emas, balki tadqiq qilinayotgan davr, janr va ijtimoiy muhit bilan bog‘liq hodisa sifatida talqin qilinishi lozim.

Tadqiqotning asosiy ilmiy natijasi shundan iboratki, badiiy onomastik birlikning presuppozitiv xususiyatini nomning o‘ziga xos “yashirin ma’nosi” sifatida emas, balki atoqli ot, diskursiv kontekst va relevant bilim o‘rtasidagi pragmatik munosabat sifatida tushunish taklif etiladi. Bunday yondashuv onomastik birliklarni subyektiv assotsiatsiyalar asosida talqin qilishdan saqlaydi va ularning badiiy matndagi semantik-pragmatik imkoniyatlarini ilmiy jihatdan aniqroq tavsiflashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Allerton D. J. The linguistic and sociolinguistic status of proper names: What are they, and who do they belong to? // *Journal of Pragmatics*. – Amsterdam, 1987. – Vol. 11. – № 1. – P. 61–92.

2.Clark H. H. *Using Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 432 p.

3.Dvořáková Ž. Funkce vlastních jmen v literatuře a literární onomastika // *Slovo a slovesnost*. – Praha, 2012. – Roč. 73. – № 3. – S. 194–207.

4.Dvořáková Ž. Notes on functions of proper names in literature // *Onoma*. – Uppsala, 2018. – Vol. 53. – P. 33–48. – DOI: 10.34158/ONOMA.53/2018/3.

5.Heim I. *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*: PhD dissertation. – Amherst: University of Massachusetts, 1982.

6.Sanford A. J., Moar K., Garrod S. C. Proper Names as Controllers of Discourse Focus // *Language and Speech*. – 1988. – Vol. 31. – № 1. – P. 43–56.

7.Stalnaker R. C. Presuppositions // *Journal of Philosophical Logic*. – Dordrecht, 1973. – Vol. 2. – № 4. – P. 447–457.

8.Stalnaker R. C. Pragmatic Presuppositions // *Semantics and Philosophy* / Eds. M. K. Munitz, P. K. Unger. – New York: New York University Press, 1974. – P. 197–213.

9.Austen J. *Pride and Prejudice*. – London: Penguin Books, 2003. – 480 p.

10. Dickens Ch. *Great Expectations*. – London: Penguin Classics, 2003. – 544 p.

11. Qodiriy A. *O‘tkan kunlar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 400 b.

12. Cho‘lpon. *Kecha va kunduz*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 336 b